

De commons zijn niet overal een tragedie, maar wel in het Groene Hart

In de *Tragedy of the Commons* voert Hardin (1968) een denkbeeldig dorp ten tonele, waar de gemeenschappelijke weidegronden verloren gaan door overheersend eigenbelang van de herders. Privatisering of vergaande regulering van het gebruik zouden de enige oplossingen zijn. In dit artikel wordt op het artikel van Bol en Van Vliet in het februarinummer van *Rooilijn*, waarin de theorie van Hardin werd toegepast op het Groene Hart en op de Kalverstraat, gereageerd.

Bol en Van Vliet (1995) schreven over het onderkennen van een dreigende tragedie in het beheer van de ruimte in Nederland naar analogie van Hardins *Tragedy of the Commons* (1968). Nu is het zeker de verdienste van Hardin geweest dat hij met zijn publikaties over de commons een brede discussie en een stroom van onderzoek heeft geprovoceerd, zoals hij daarna ook weer deed met zijn *Lifeboat Ethics* (1974) en *Living on a Lifeboat* (1977). Het is echter tekenend dat onderzoekers er tegenwoordig over het algemeen minder waardering voor kunnen opbrengen. Volgens sommigen is er van Hardins verhaal geen woord waar!

Hardins stelling berust op een gedachtenexperiment: herders uit een denkbeeldig dorp laten vee grazen op gemeenschappelijke weidegronden. De onvermijdelijke afloop, ingegeven door het eigenbelang van de herders, is de degradatie van de weidegronden en de ondergang van het dorp. Hardins oplossingsscenario bestaat uit privatisering van de hulpbron of een strakke regulering van toegang tot de hulpbron door de overheid.

De sombere metafoor van de *Tragedy of the Commons* plaatste met name de vele op gemeenschappelijk grondbezit gebaseerde samenlevingen in Derde Wereldlanden in een kwaad daglicht. Al snel was de indruk gewekt dat zij onverantwoord omgingen met hun natuurlijke hulpbronnen als grond, bossen en weiden en dat onomkeerbare milieudegradatie een feit was of op z'n minst in het verschiet lag. Tegen dat beeld hebben talloze onderzoekers zich teweer gesteld en zijn vele voorbeelden aangedragen van verantwoorde, vaak reeds lang bestaande, gemeenschappelijke beheerssystemen: de *Common Property Regimes*. Er zijn voorbeelden te over; ze beperken zich niet alleen tot veehouders en ook niet tot de zogenaamde Derde Wereld.

Goede voorbeelden

De Fulani in het noorden van Sierra Leone gebruiken weidegronden voor een periode van twee tot drie jaar om ze vervolgens vijftien tot twintig jaar met rust te laten. De Wodaabe van Niger bepalen hun strikte gebruikscyclus met behulp van de stand van de maan: elke twee tot drie dagen verplaatsen zij hun kamp en elke week verhuizen ze naar nieuwe weidegronden.

Overbegrazing wordt niet alleen tegengegaan door het gebruik van weidegronden te reglementeren, maar ook door het draagvermogen te vergroten. De meeste Afrikaanse herdersvolken beschermen de plaatsen waar zij vroeger hun kamp hebben opgeslagen. De daar aanwezige mest stimuleert de plantengroei en maakt ze tot regeneratiepools.

Handhaving van de regels is soms in handen van kleine comités van herders die per seizoen worden gevormd, maar meestal bestaan er ook hogere en meer permanente organisatievormen van clan- of stamoudsten die de algemene regels handhaven of bijstellen. De Tswana in Botswana benoemen opzichters die aan de *chief* rapporteren of regels gerespecteerd worden en of weiden overbegraasd dreigen te worden.

Open access areas

Alom is men tegenwoordig van mening dat Hardins tragedie niet zozeer *op de commons* van de *Common Property Regimes* slaat maar op de open access areas, dat is op de gebieden waar geen (gemeenschappelijke) eigendomsrechten bestaan, die dus open staan voor iedereen en waar *free riding* niet wordt afgestraft (zie voor een overzicht Fensholt et al., 1990). Voorbeelden hiervan zijn *global open access resources* zoals *offshore-visgronden* en de atmosfeer, vaak de *global commons* genoemd.

Bovendien valt niet te ontkennen dat veel vroegere *Common Property Regimes* uit elkaar zijn gevallen onder druk van bevolkingsgroei, koloniaal bewind of de technologische ontwikkeling. De vraag die veel onderzoekers van *Common Property Regimes* daarom bezighoudt, is wat een succesvol gemeenschappelijk beheer succesvol maakt.

Ostrom (1990) komt tot de conclusie dat de grenzen van de hulpbron duidelijk moeten zijn aan te geven en de gebruikers eenduidig gedefinieerd moeten kunnen worden. Daarnaast is het van belang dat de gebruikers invloed kunnen uitoefenen op het bijstellen van de regels. Bovendien moet naleving van de regels gecontroleerd worden en dient daarvan regelmatig verslag te worden gedaan. Overtreding dient gestraft te worden naar gelang de ernst ervan en er moeten snelle en goedkope wegen openstaan om eventuele meningsverschillen of conflicten hieromtrent op te lossen. Tenslotte moet de beheerswijze niet tegengewerkt worden door externe krachten.

Ostrom baseert zich voor deze voorwaarden mede op Oakerson (1986), die al eerder aangaf dat de fysieke kenmerken van de *resource* (hulpbron) gemeenschappelijk beheer kunnen bevorderen, maar ook de effectiviteit ervan kunnen bemoeilijken. Gemeenschappelijkheid, ondeelbaarheid en uitsluiting

zijn hierbij voor Oakerson de essentiële parameters. Wanneer een *resource* uitgestrekt en ondeelbaar is, zoals een grassteppe, wordt het moeilijk om stukken aan individuele gebruikers toe te wijzen en wordt gemeenschappelijk beheer bevorderd. Soms echter blijkt het niet gemakkelijk om aan te geven waar de fysieke grens ligt van het gebied waarvoor de opgestelde gebruiksregels gelden. De rechtmatige gebruikers kunnen in zo'n geval nog wel worden aangegeven, maar met name aan de randen van de steppe zal gebruik door derden optreden. De aard van de *resource* bemoeilijkt dan het uitsluitingsprincipe en dus een effectief beheer. Het wordt al een stuk gemakkelijker als de grassteppe door rivieren of prikkeldraad doorsneden wordt en daarmee in kleinere, beter beheersbare stukken valt op te delen. Uitsluiting wordt daardoor gemakkelijker en de noodzaak tot gemeenschappelijk beheer neemt af, waardoor privatisering, dus de opkomst van individuele beheerseenheden, mogelijk wordt.

Metafoor en werkelijkheid

De wijze waarop Bol en Van Vliet (1995) de problematiek van het Groene Hart analoog aan de *commons* benaderen is prikkelend, maar gezien het bovenstaande niet geheel juist. Zij beschouwen het

Free rider-gedrag op visgronden (foto: Henk Nieman)

Groene Hart slechts als een metafoor voor een *commons*

Indien het Groene Hart werkelijk als een *common* beschouwd wordt en indien het niet als een *open access area* met daaruit resulterend *free rider*-gedrag dient voort te bestaan, dan moeten ook de voorwaarden voor een effectief *Common Property Regime* bekeken worden

Als we een *common* zoals gebruikelijk definiëren als een *resource* waarbij uitsluiting moeilijk is en het gemeenschappelijk gebruik uiteindelijk tot vermindering van de hulpbron leidt, dan lijkt het Groene Hart daaraan op het eerste gezicht te voldoen. Maar als Bol en Van Vliet vervolgens de kenmerken van deze *resource* noemen, namelijk water, groen, ruimte en rust, de nabijheid van grote steden, goede bereikbaarheid en relatief goedkope grond, dan blijkt het niet om een eenduidige *resource* te gaan. Er lijkt eerder sprake van een combinatie van *resources* die in het Groene Hart in wisselende combinaties en intensiteit voorkomen. Niet alleen een heldere ruimtelijke afbakening wordt daardoor bemoeilijkt, ook de gebruikers kunnen niet eenduidig worden vastgesteld. Bol en Van Vliet benoemen alleen de gemeenten als gebruikers (herders), maar het verzet tegen de uitbreidingsplannen van Schiphol maakt al duidelijk dat er uiteenlopende gebruikers zijn van de *resource* 'rust en ruimte'. Het Groene Hart wordt niet alleen door herders verbruikt, maar ook door jagers (recreanten), akkerbouwers (transporteurs) en houtkappers (vliegtuigen) en daarom alleen al wordt het met een *Common Property Regime* van de herders-gemeenten niets. Zij zijn niet in staat tot uitsluiting van de andere gebruikers en dus is de gemeenschappelijkheid van het gebruik van de *resource* niet meer duidelijk.

Het is bovendien niet juist om de nationale overheid als de instantie te zien die, analoog aan de stamoudsten in de *Common Property Regimes*, toeziet op naleving van de regels en sancties oplegt. De stamoudsten behoren tot de gebruikersgroep, maar de nationale overheid heeft naast de belangen van de herders-gemeenten in en rond het Groene Hart ook rekening te houden met de belangen van herders-gemeenten in andere delen van het land en bovendien nog met de jagers, de akkerbouwers en de houtkappers. Ostroms laatste voorwaarde voor een effectief beheerssysteem, namelijk de afwezigheid van externe krachten, wordt in dit geval niet gerealiseerd.

Als een beheerssysteem als een *Common Property Regime* niet mogelijk is en het Groene Hart mag niet verworden tot een *open access area*, dan resteert volgens de bestaande inzichten uit de discussie over *Common Property Regimes* nog slechts

privatisering of staatseigendom.

Milieu-economen hebben nog lang niet het laatste woord gesproken over de potentie van marktkrachten om het gebruik van schaarser wordende *resources* duurzamer te maken, noch over de mogelijkheden om elementen van milieuverbruik in prijsvorming op te nemen. Daarom wordt de optie van privatisering nog even met rust gelaten.

Wat het staatseigendom betreft wordt er vaak op gewezen dat de staat vanwege haar geweldsmonopolie gemakkelijker de gestelde regels kan afdwingen. Echter, in veel Afrikaanse landen is de staat bijvoorbeeld dermate zwak, dat staatsbossen, nationale parken en dergelijke, feitelijk *open access areas* zijn waar geen enkele controle bestaat. Aan de Nederlandse (centrale) overheid kan daarentegen meer gewicht worden toegekend, maar het valt ten eerste te betwijfelen of die het Groene Hart kan nationaliseren en ten tweede of dat metterdaad tot een meer conserverend beheer zal leiden. Want ook dan zullen hoge-snelheidstreinen, vijfde start- en landingsbanen en woningbouw om ruimte blijven vragen en zal het politieke draagvlak daarvoor slechts langzaam kleiner worden. Totdat het Groene Hart is ingekrompen tot een paar flinke stadsparken annex natuureservaten? ●

Leo de Haan is hoofddocent Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden aan de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam

Literatuur

- BOL, N. en M. VAN VLIET (1995), 'Tragedy of the Commons in de ruimtelijke ordening', *Rooilijn*, nr. 2, p. 82-87.
- FEENY, D.F., BERKES, B.J., MCCAY, J.M. en ACHESON, J.M. (1990), 'The tragedy of the commons: Twenty two years later', *Human Ecology* nr. 1, p. 1-19.
- HARDIN, G. (1968), 'The Tragedy of the Commons', *Science* vol. 162, p. 1243-1248.
- HARDIN, G. (1974), 'Lifeboat Ethics: A Malthusian View', *Bioscience*, nr. 10, p. 561-568.
- HARDIN, G. (1977), 'Living on a Lifeboat', G. Hardin en J. Baden (red.), *Managing the commons*, Freeman, San Francisco.
- OAKERSON, R.J. (1986), 'A Model for the Analysis of Common Property Problems', *Common Property Resource Management, Proceedings of a conference prepared by the panel on CPRM*, Office for International Affairs, National Research Council, National Academy Press, Washington.
- OSTROM, E. (1990), *Governing the Commons: The evolution of institutions for collective action*, Cambridge University Press, Cambridge.